

AKTUELLA BÖCKER

Jan Otto Andersson
är pensionerad nationalekonom
från Åbo Akademi.

Idéernas betydelse för vår välfärd

Vilket är sambandet mellan ekonomi och kultur? Hurudant är kapitalismens förhållande till kristendom och humanism? Vad möjliggjorde "den stora divergensen" mellan Europa och resten av världen? Varför är de nordiska länderna så framgångsrika i en värld präglad av nyliberalism och populism?

Nationalekonomen **Sixten Korkman** belyser de här frågorna med hjälp av fyra idéhistoriska berättelser, kallade kristendomen, upplysningen, kapitalismen och humanismen. Han avslutar med kapitlet Credo: en stor berättelse om vilka värderingar som borde styra Europa och mänskligheten.

Det sätt på vilket Korkman gått till väga för att behandla de här omfattande frågorna är beundransvärt. Framställningen bygger på en gedigen beläsenhet, en lagom kritisk analys av idéerna och en fin känsla för vad en bildad genomsnittsläsare kan tillgodogöra sig. De fyra berättelserna kan läsas var för sig, och de kompletterar varandra utan störande upprepningar. Boken är en personligt skriven lärobok, som kunde fungera som ett slags kanon för EU-Europa. Den dämpar hybrisen hos de ekonomer som ser individuella och samhällsliga val ur en kostnads-nyttosynvinkel. Samtidigt lyfter den fram betydelsen av de humanistiska ämnena och konsten.

Talous ja humanismi är en oförställt eurocentrisk bok. Det är europeiska idéer och tänkare som träder fram efterhand som historien rör sig mot "den stora divergensen". Undantaget är den indiska nationalekonomen och filosofen Amartya Sen, som verkat i Storbritannien och USA. Från tänkare som Aristoteles och Thomas av Aquino, över idéförfattare som Luther och Kant, rör han sig mot nutida samhällsfilosofer som Rawls och Fukuyama.

På vägen behandlar han också tänkare som förfäktat individualistiska, osolidariska ideal. Av nationalekonomerna är det bland annat Smith, Keynes och Piketty, som träder fram som föredömen, medan Hayek och Friedman får en omildare behandling. Alla är de liberaler, men bara de förstnämnda socialliberala humanister. Ekonomihisto-

rikern Joel Mokyr, författare till boken *A Culture of Growth: The Origins of the Modern Economy*, spelar en viktig roll för Korkmans framställning.

Liberalismens historia och varianter

Korkman hänvisar till Kenneth Pomeranz prisbelönta verk *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Han behandlar emellertid boken kursoriskt, vilket är synd, eftersom jämförelsen mellan Kina och Europa skulle gett spänst åt frågeställningen varför just Europa gjorde det dramatiska lyftet. Ännu när Adam Smith skrev *Nationernas välstånd* var man övertygad om att Kina ekonomiskt var minst lika utvecklat som Europa. Han åberopade Kina som ett exempel på marknadsekonomins fördelar. Ändå kände han inte till att Kina redan under Song-dynastin (960–1279) hade utvecklat en marknadsekonomi med aktiebolag och en interkontinental handelssjöfart.

Det är liberalismens historia och varianter som intresserar Korkman, i synnerhet debatten mellan nyliberal marknadsfundamentalism och social liberalism, som också har kallats liberal socialism. Marknadsliberalerna understryker de formella, de så kallade negativa friheterna, medan socialliberalerna framhäver de substantiella, de så kallade positiva friheterna. Konservativa, romantiker och radikala socialister faller utanför kanon. Marx omnämns i olika sammanhang, som en historisk materialist för vilken idéerna är avhängiga av den ekonomiska basen.

Korkman ger idéerna en viktigare uppgift. Det är ju med hjälp av dem han förklarar ekonomisk framgång. Kapitalismen är en ideologi, inte bara ett ekonomiskt system. Om jag tolkat texten rätt är kapitalism som ideologi detsamma som marknadsliberalism, så som den kommer till uttryck i tongivande nationalekonomiska läroböcker.

Kapitalismen överlägsen andra system

Korkman likställer marknadsekonomi och kapitalism. Kapitalismen/marknadsekonomi är så effektiv och dynamisk att den är överlägsen andra ekonomiska system. Den har spritt sig över hela världen och måste tas som en självklarhet i varje realistisk analys. Efter Sovjetunionens sammanbrott och den kinesiska integrationen i världsekonomi har kapitalismens ställning

”Korkman ger idéerna en viktigare uppgift. Det är ju med hjälp av dem han förklarar ekonomisk framgång. Kapitalismen är en ideologi, inte bara ett ekonomiskt system.”

stärkts så till den grad, att den som ifrågasätter kapitalismen/marknadsekonomi ställer sig i marginalen för den idépolitiska diskussionen. Att likställa marknader med kapitalism ger kapitalismen extra poäng, men Korkman framhåller att marknader kan vara till förfång och måste regleras med hjälp av lagar och normer.

Korkman beskriver också kapitalismens många brister. Den är krisbenägen, skapar ojämlikhet och alienering. Den är förknippad med tillväxtideologin – vår tids religion. Tillväxttvånget är problematiskt ur ett ekologiskt hållbarhetsperspektiv. Korkman framhåller att klimatuppvärmningen och miljöförstöringen är existentiella hot för mänskligheten. Ändå är det bästa vi kan göra att ta kapitalismen till hjälp för att avvärja dem. ”Problemet är inte kapitalismen som ekonomiskt system utan som ideologi.”

Till skillnad från marxistiska teoretiker undviker Korkman att understryka kapitalismens ekonomiska makt som ett stumt tvång, som pressar aktörerna att agera på ett sätt som i längden skadar dem. Lösningen är en ”tredje väg”, en blandekonomi i vilken en demokratisk välfärdsstat ser till att hyperkapitalismen tyglas med hjälp av sociala och ekonomiska mänskliga rättigheter.

Nordiska högskattesamhällen har lycka och frihet

Ett underkapitel i berättelsen om kapitalismen behandlar populismen. Som en följd av den nyliberala globaliseringen – i synnerhet efter finanskrisen 2008 – har populistiska rörelser och partier vuxit fram som ett hot mot en förnuftsstyrd ekonomisk och social politik. Populismen påverkar och är ett arv från nyliberalismen. ”Den undergräver upplysningens budskap och utgör ett hot mot rättsstaten, de fria medierna och demokratin.” Därtill hindrar den av nationalism präg-

lade populismen det internationella samarbetet för att åtgärda de globala problemen.

I kapitlet om "tredje vägen" står en jämförelse mellan de angloamerikanska och de nordiska länderna i centrum. I fråga om levnadsstandard, inkomstjämlighet, tillit till andra och myndigheterna, social rättvisa, lycka och frihet, är de nordiska högskattesamhällena överlägsna de lägre beskattade angloamerikanska länderna. Det sammanhänger med att de nordiska länderna i mindre grad har påverkats av nyliberalismen, vilket i sin tur kan återföras på skillnaden mellan reformatorerna Martin Luther och Jean Calvin.

Medan Luther betonade arbetet för det gemensamma bästa, innebar Calvins predestinationslära att man såg personlig ekonomisk framgång som ett tecken på att man hörde till de av Gud utvalda. Korkman tar jämförelsen som bevis för att Hayeks rädsla för statlig inblandning i ekonomin var överdriven. Det är de nyliberala anstrukna länderna som mest behöver slå sig in på den av Korkman anvisade "tredje vägen". Välfärdsstaten är "kapitalismens etiska grundval". Den stöder och legitimerar kapitalismen.

"I fråga om levnadsstandard, inkomstjämlighet, tillit till andra och myndigheterna, social rättvisa, lycka och frihet, är de nordiska högskattesamhällena överlägsna de lägre beskattade angloamerikanska länderna."

Humanismen är en världslig religion

Den fjärde berättelsen, humanismen, handlar om människan som en social varelse med inbyggd känsla för rättvisa. En individualistisk och rationalistisk människosyn – det vill säga den dominerande nationalekonomiska synen – är alltför begränsad, även om den kan användas för vissa analyser. Kapitalismen förstärker individualismen. Var och en "investerar" i sig själv för att ha framgång på marknaden. Ett sammanhängan-

Martin Luthers betoning av arbetet för det gemensamma bästa har påverkat de nordiska välfärdsstaterna.

de problem är den tilltagande meritokratin, som ökar polariseringen och frustrationen.

För att motverka de negativa tendenserna är humanistisk forskning och bildning centrala. Korkman beskriver hur han själv som ung berördes av Harry Martinsons roman *Nässlorna blommar*. Han diskuterar grundligt varför det är värt att stöda konst och kultur med offentliga medel. Han vill emellertid ogärna använda ekonomiska argument för att försvara konsten. Den har värden som helst inte ska mätas i sysselsättning eller inkomster. Den påverkar empati och tolerans, vilket i sin tur stöder demokratin.

Humanismen är den världsliga religion Korkman lyfter fram. Han gör det framför allt genom att framhäva de mänskliga rättigheterna. De uttrycker tanken att det finns en moralisk ordning som gäller för alla tider och platser. Den enskildes och minoriteternas rättigheter bör respekteras med högsta prioritet. Korkman är medveten om att mänskliga rättigheter kan komma i konflikt med varandra och att minoriteters rättigheter kan innebära svårigheter för enskilda inom och utanför gruppen.

Diskussionen om negativa och positiva fri- och rättigheter fördjupas ytterligare. Finns mänskliga rättigheter verkligen och är de universella? Vem är skyldig att se till att de uppfylls? För Korkman är det avgörande att föreställningen om mänskliga rättigheter blir accepterad överallt. Endast utgående från en gemensam värdegrund är det möjligt att komma överens om lösningar på de nationella och globala problemen.

”Humanismen är den världsliga religion Korkman lyfter fram. Han gör det framför allt genom att framhäva de mänskliga rättigheterna. De uttrycker tanken att det finns en moralisk ordning som gäller för alla tider och platser. Den enskildes och minoriteternas rättigheter bör respekteras med högsta prioritet.”

Världen behöver exaktare moralisk kompass

I det avslutande Credo-kapitlet sammanfattar Korkman de fyra berättelserna. Han tar också upp frågan om förhållandet mellan kapitalism och demokrati. Slutsatsen är, med filosofen Juhha Sihvolas ord, att marknadsekonomin är ett nödvändigt villkor för ett fritt och moraliskt hållbart samhälle, både som medel och som ett mål i sig. Enligt Korkman grundar sig våra problem på förvrängda värderingar och föreställningar. Det som världen behöver är en ny och exaktare moralisk kompass. I den ingår respekt för alla människors värdighet, måttlighet och förlåtelse.

På basis av förnuftsargument listar Korkman våra centrala värden: ”vetenskap, liberal demokrati, marknadsekonomi, välfärdsstat, internationellt samarbete och humanism.” I stället för tillväxt av den materiella produktionen borde de rika länderna satsa på ökad livskvalitet och fritid. Han försvarar sig mot kritiken att han valt värderingar för att påvisa de nordiska ländernas överlägsenhet. Den historiska erfarenheten och internationella jämförelser visar att de varit framgångsrika. Problemen i andra länder är helt enkelt större.

Det hade varit spännande att ta del av Sixten Korkmans trosbekännelse om han hade haft möjlighet att bekanta sig med den svensk-amerikanska filosofen Martin Hägglunds bästsäljarebok *Vårt enda liv. Sekulär tro och andlig frihet*. Då hade han fått med Hegel som via Snellman spelat en betydande roll för nationsbygget i Fin-

land. Dessutom hade han kunnat kommentera den omvärdering av värde – värdet av vår ändliga tid – som Hägglund använder som kritik både mot liberalismen och kapitalismen.

I stället för att mäta social rikedom i termer av ekonomisk tillväxt och kapitalansamling, är det tillgänglig fri tid och produktion av de medel vi behöver för att leva, som borde vara vårt värdemått. Enligt Hägglund räcker det inte att begränsa sig till en omfördelning av produktionsresultatet. Det krävs en demokratisk socialism som lösgör välfärdsstatens öde från den kapitalistiska ekonomins öde. Korkman skulle sannolikt gå med på Hägglunds omvärdering av värde, men han skulle knappast godta dennes politiska målsättningar.

.....
Sixten Korkman:
Talous ja humanismi, Otava 2022,
383 sidor.